

МИЛЛИЙ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ РИВОЖЛАНИШИДА ЖАДИДЧИЛИК МАЪНАВИЙ МЕРОСИНИНГ АҲАМИЯТИ

*Амриддинова Дилрабо,
СамДЧТИ доценти*

Калит сўзлар ва иборалар: маърифий қадриятлар, тараққийпарвар ғоялар, маънавий мерос, комил инсон, комил инсон концепцияси, миллий ифтихор.

Жаҳон илмий-фалсафий мероси тараққиёти тарихида жадид маърифатпарварлигининг ижтимоий-фалсафий ғояларини бугунги кун талаблари нуқтаи назаридан илмий-назарий тадқиқ этиш ёшлар миллий-маънавий қиёфасини шакллантиришда, уларни ахлоқий юксалтиришда, турли хил ёт ғоялардан сақлаш, ғоявий таҳдидлардан ҳамда улар онгида мафкуравий иммунитетни шакллантиришда муҳим тарбиявий аҳамиятга эгадир.

Мамлакатимизда буюк алломаларнинг илмий-маънавий меросини ҳар томонлама чуқур ўрганиш ва тарғиб этиш, ёш авлодни аجدодларимизнинг эзгу анъаналари руҳида тарбиялаш бўйича ислохотлар изчил давом эттирилмоқда. Маънавий-маърифий соҳадаги ислохотлар самарасини ошириш зарурати бу йўналишдаги ишларни сифат жиҳатдан янги босқичга кўтаришни талаб қилмоқда. “Биз аجدодларимизнинг донишмандлик анъаналарига амал қилиб, уларнинг ғояларини англаган ҳолда, қатъий ислохотларни амалга оширмоқдамиз, мамлакатимизнинг янги қиёфасини шакллантириш йўлида бормоқдамиз”¹. Бу борада жадидларнинг нафақат мамлакатимиз, балки жаҳон миқёсида эътироф этилган Ватанга муҳаббат ва садоқат, бағрикенглик, оилани муқаддас қадрият сифатида эъзозлаш ва мустаҳкамлаш, маънавий огоҳлик, гуманизм ва маърифий ислом қадриятларига риоя этиш, комил инсонни тарбиялаш каби ғояларининг мазмунини

илмий асосда очиб бериш муҳим аҳамият касб этади. Ушбу тадқиқотда ёш авлодни халқимиз маънавий меросига ҳурмат, она юртимиз қадриятларига садоқат руҳида тарбиялашга қаратилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, жадидлар мафкурасида ҳозирги кунда ҳам долзарб бўлиб турган инсон маънавий камолоти ижтимоий жараёнларни фаоллаштириш, тараққийпарвар демократик институтларни вужудга келтириш, ўлкада ўзига хос миллий ривожланишни шакллантириш каби тарихий вазифалар жамланган эди.

Бу йўлда жадидлар ривожланган жамият яратишдек ўз ғояларини амалга оширишда мутаасиблик, лоқайдлик, қолоқликка қарши курашга алоҳида аҳамият берганлар. Бу вазифаларни амалга оширишда улар тараққийпарвар, билимли ёшларга таянганлар. Жадидлар тил ўрганиш ва фан-техника тараққиётининг аҳамиятига алоҳида эътибор бериб, Туркистоннинг ўтмишдаги ҳамда замонавий ҳолатининг ўзига хос томонларини ҳисобга олган ҳолда, унинг келажагини қуйидагича тасаввур қилганлар: кучли дунёвий ҳокимият, хусусий мулкнинг дахлсизлиги. Улар қурмоқчи бўлган давлат исломга ҳурматини сақланган ҳолда барча йўналишдаги маданиятларнинг эркин ривожланишига хайрхоҳ бўлиши лозим эди. Жадидлар халқнинг маданият даражасини халқаро савияга кўтаришни орзу қилганлар, бунинг учун эса ёшларни Европанинг энг яхши ўқув масканларида ўқитиш зарур, деб ҳисоблаганлар. Улар давлат келажаги ёшлар қўлидалигини жуда яхши англаганлар.

¹ Ўзбекистон республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Бирлашган миллатлар ташкилоти Бош ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи. Т.: “Маънавият”, 2017.-184б.

Жадидлар ёшларга мурожаат қилиб, миллатнинг тараққиёти учун курашишга чакиради ва уларни миллат тараққиётининг пойдеворлари, деб тушунади. Улар бу масалада ёшларга мурожаат қилар экан, Туркистоннинг тараққиёти ва равнақи замонавий таълим-тарбия берадиган мактаб ва олий даргоҳларда таҳсил олиш, ислохотларни амалга ошириш ғайратли ёшларнинг ҳаракати маърифатпарварлиги, шижоати соясида вужудга келади дейди. Шунинг учун ҳар бир миллий ўзимизда мавжуд бўлган мушкул ишларда ёлғиз ёшларимизнинг илм салоҳиятидан умидвормиз ва улардан ёрдам сўраймиз деб ёзадилар. Жадид мактаби, илмнинг бешигидир. Бу бешикдан кейин албатта, ўрта махсус ва олий ўқув юртларининг бўлиши ва ёшлар таҳсилни шу тарзда, занжирсимон давом эттиришлари зарур.

Истиқлол ва юрт равнақи қайғуси билан яшаган жадидчилар замон кишисининг сиймосини белгилашда икки манбадан озиқ олдилар, бир томондан, улар миллий - маънавий анъаналарга суянган бўлса, иккинчи томондан, Оврупа тажрибасига мурожаат этган.

“Маданият тўлқинлари Осиёдан ўтиб, Оврупа китъасини босган”, маҳаллий мутаассиб гуруҳлар ислохотларга тиш-тирноқлари билан қаршилиқ кўрсатиб, халқни ортга жаҳолат ботқоғига тортаётган бир даврда жадидлар Оврупонинг илғор тажрибасига, хусусан, Оврупо фалсафаси ва адабиёти талқинидаги инсон концепциясига мурожаат этишга, Оврупо “Маданиятига киришмакка” интилади. Улар ўша давр шароитида инсон тарбияси соф миллий замин доирасида қолиши миллатнинг равнақини чеклаб қўйиши мумкинлигини яхши тушунганлар. Шунинг учун ҳам улар ўз изланишларида Ғарб тамойилларига мурожаат этганлар. Оврупо маданияти, Оврупода кенг тарқалган турли назариялар, хусусан, комил инсон концепцияси турли назариялар, турли йўллар билан жадидлар дунёқарашининг шаклланишига таъсир ўтказа бошлади.

XVIII аср француз маърифатпарварлари эса адолатли замоннинг барча фуқароларини дунёвий илмлар билан маърифатли қилиш орқали эришиш мумкин, деб чиқдилар. Улар маърифатли шахс деганда, биринчи навбатда, дунёвий илмлар билан қуролланган, тафаккурга эга бўлиш кераклигини эътиборга олганлар. Иккинчидан, ўз даври ижтимоий муҳит талаблари асосида шаклланган ахлоқ меъёрларига тўла риоя қилишни назарда тутганлар. Учинчидан эса, маърифатли киши, албатта, гуманизм руҳида (яъни бошқаларга эзгулик руҳида) тарбия топган бўлиши керак, деб тушунганлар.

Жадидлар Ғарб мамлакатларининг маънавий ҳаётида миллий анъаналаримиз, халқимиз руҳиятига тўғри келмайдиган жиҳатларни инкор этган ва комил инсонни тарбиялашда миллийликни бош мезон деб билганлар. Шу билан бирга, улар ўтмиш адабиёти ва унда ўз ифодасини топган комиллик асосларининг давр талабларига тўлиқ жавоб бермаслигини ҳам англаганлар.

Ғарб ва Шарқ инсоншунослигини пайванд қилишга интилган жадид ёзувчиларининг биргина ижобий қаҳрамонларга берган таърифида комилликнинг замонага мувофиқ “оврупоча андоза”си яққол кўзга ташланади. Маҳмудхўжа Бехбудий ўзининг “Падаркуш” драмасидаги зиёли тили билан давр қаҳрамонини тарбиялаш хусусида шундай фикр юритади: “Олими замоний бўлмоқ учун болаларни аввало мусулмоний хат ва саводуни чиқариб, зарурияти диния ва ўз миллатимиз тилини билатурган сўнгра ҳукуматимизни(нг) низомли мактабларига бермоқ керакдур... сўнг Петербург, Москов дорилфунунларига юбориб, доктурлик, закунчилик, инженерлик, судялик, илми санъат, илми иқтисод, илми ҳиммат, муаллимлик ва бошқа илмларни ўқитмоқ лозимдур”².

Жадидлар матбуоти ана шундай ҳаққонийлик ва жасорат намунаси бўла

² Маҳмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. Т.: “Маънавият”-2009. 17 б.

олади. Асримизнинг 20-йилларидаёқ уларда миллий ўзлиқни англаш, миллий ифтихор ва ватанпарварлик ва халқ тақдири учун масъулият туйғуларини шакллантира олди.

Тарихий тажриба шуни кўрсатаптики, ўз даврининг кўзга кўринган ижтимоий-сиёсий оқими сифатида жади́дчилик миллий ўз-ўзини англашнинг ўсишига ва миллий-озодлик мафкурасининг шаклланиши ва тараққиётига жуда катта хизмат қилди.

Етук маърифатпарвар Абдулла Авлоний миллат келажаги бўлган ёшлар тарбиясига, айниқса, уларнинг маънавий-ахлоқий қиёфасини умуминсоний кадриятларга мос қилиб тарбиялашга эътиборни қаратади. Унинг таъкидлашича, инсон ёшлигидан бошлаб яхши тарбия топиб, юксак маънавий фазилятларга эга

бўлиб, бузук хулқлардан сакланиб ўсган бўлса, бахтиёр ва осуда ҳаёт кечиради, ўзига, оиласига, жамоаси, халқи, миллати ва Ватанига беҳад катта наф келтиради.

Хулоса қилиб айтганда, жади́длар замон кишисининг комиллик сифатларини белгилашда икки манбадан озиқ олдилар: бир томондан миллий ва исломий анъаналарга, хусусан, мутасаввуф алломаларнинг комил инсон ҳақидаги таълимотига таянган, уларни замон талабларига мувофиқ тарзда ривожлантирган бўлсалар, иккинчи тарафдан, Оврупо фалсафаси ва адабиётида ўз талқинини топган инсон концепциясидан давр ва ўзига хос миллий муҳит, халқнинг турмуш тарзи хусусиятларини эътиборга олган ҳолда унумли фойдаландилар.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Бирлашган миллатлар ташкилоти Бош ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи. -Т.: “Маънавият”, 2017.-184 б.
2. Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. Иккинчи жилд. –Тошкент: 1998, 28 бет.
3. Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. –Тошкент: 1992, 27 бет.
4. Махмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. -Т.: “Маънавият”2009. 17 б.

Амриддинова Д. Значение духовного наследия джадидизма в воспитании молодого поколения. В научной статье анализированы гуманистические идеи джадидизма в развитии общественно философской и педагогической мысли нашего народов. При этом приведены высказывания отдельных представителей этого просветительского движения в нашем регионе.

Amriddinova D. Importance of the spiritual heritage of jadidism in the education of the young generation. The scientific article analyzes the humanistic ideas of Jadidism in the development of social and philosophical and pedagogical thought of our peoples. At the same time, the statements of individual representatives of this educational movement in our region are given.